

RATNI BRODOVI U SPLITSKOJ LUCI OD 1918. DO 1924.

UDK: 94 (497.5 Split) '1918/1924'
Primljeno: 4. V. 2007.
Izvorni znanstveni rad

KARMEN HRVATIĆ
Dubrovačka 20
21000 Split, HR

U razdoblju neposredno nakon Prvoga svjetskog rata splitsku su luku redovito posjećivali ratni brodovi savezničkih sila, među kojima su najbrojniji bili američki i talijanski. U teškoj poratnoj svakodnevnici Splitsčani su na tu situaciju reagirali na različite načine.

Ključne riječi: savezničke mornarice, splitska luka, poslijeratni incidenti

Raspadom Austro-Ugarske Monarhije 1918. Dalmacija je, kao i drugi dijelovi Hrvatske, ušla u sastav Države SHS. Talijani međutim okupiraju veći dio Dalmacije, a u nezaposjednuti dio ulazi srpska vojska. Na savezničkom admiralskom susretu u Rimu 26. studenog 1918. određene su zone duž istočne jadranske obale u kojima će savezničke sile obavljati nadzor do završetka rada mirovnih konferencija i konačnog razgraničenja između Kraljevine Italije i Države SHS. Britanskoj je floti pripao sjeverni dio Jadrana s Rijekom, a talijanskoj dio srednjeg Jadrana; za područje srednje Dalmacije bila je zadužena američka flota, a francuska mornarica pokrivala je zonu od otoka Šipana kraj Dubrovnika do albanske obale.¹ U glavne luke Dalmacije, Boku kotorsku, Dubrovnik i Split, uplovljavali su američki, francuski, engleski i talijanski ratni brodovi kao predstavnici savezničkih vlasti. Split je upravo u tom poslijeratnom razdoblju zabilježio mnogobrojna uplovljavanja savezničkih brodova.

U jesen 1918. grad je očekivao dolazak francuskih ratnih brodova i već su 9. studenog u splitsku luku uplovila dva francuska razarača, *Sakalave* i *Touareg*,² koje je građanstvo oduševljeno dočekalo na obali i trgovima. Organizirana su svečana primanja kod gradskih vlasti, a brodovi su sutradan otišli. Istodobno je 12. studenog iz Pule, pod hrvatskom zastavom, doplovila oklopnjača *Radetzky*, dio bivše austro-ugarske mornarice.³ Usidrila se u Poljudu kako bi ondje dočekala američkog admirala Bullarda.⁴ U iščekivanju posjeta francuskih brodova Splićani su s negodovanjem 15. studenog dočekali jednu talijansku torpiljarku.⁵ Ipak, dan kasnije stiže torpiljarka *Bambara*,⁶ pod zapovjedništvom francuskoga korvetnog časnika Bruneteya. Split priređuje svečani doček, kojim su i sami Francuzi iznenađeni, te upućuju građanstvu pismo zahvale zbog tople dobrodošlice. Po odlasku Francuza u Split stiže 16 američkih lovaca torpeda koji u Poljudu preuzimaju zapovjedništvo nad dva razoružana broda, *Radetzky* i *Zriny*, te ostavljaju na Radetzkom 200 mornara na čelu s časnicima i zapovjednikom Georgeom Breedom.⁷ Većina američkih torpednih lovaca odlazi put Šibenika te u Poljudu ostaju samo tri torpedna lovca.

Kraj studenog obilježio je i jedan tragičan događaj, požar na transportnom parobrodu *Baron Kemeny*, koji je prevezio povratnike s albanske i makedonske fronte. Već pri ulasku u Split brod je signalizirao da je u plamenu, no splitski vatrogasci i građani nisu ga mogli spasiti. U požaru su, među ostalima, živote izgubili zapovjednik Jacques Atger, kadet Čuljak i još dva časnika.⁸ Od očekivanih francuskih brodova u Split su poslije stigli i oklopnjača *La Foudre*, križar *Altair*, torpiljarke *Arabe* i *Hova*⁹ pa je grad vrvio francuskim mornarima, koji su punili kino-dvorane i restorane. Gradske dnevne novine *Novo doba* čak objavljuju poseban tekst na francuskom jeziku u kojem izražavaju dobrodošlicu posadama francuskih brodova,¹⁰ pa i torpiljarki *Bambara*, koja je u Split ponovo uplovila 1. prosinca; nekoliko dana kasnije uplovljava i američki križar *Birmingham*.¹¹ Sličnu novinsku dobrodošlicu *Novo doba* upućuje na engleskom i američkim mornarima,¹² koji s Francuzima preko dana zaposjedaju gradska igrališta, posjećuju muzeje.¹³ U poljudsku luku pristiže još nekoliko američkih lovaca na podmornice, krstaš, oklopnjača i razarač, a u glavnoj se luci usidrilo *Senegalais*, francuski razarač.¹⁴

Prvi engleski ratni brodovi u splitsku luku stižu 15. prosinca - torpedni razarač *Sheldrake* i pomoćni brod *Baymanter*, čija nogometna momčad organizira prijateljsku utakmicu s *Hajdukom*.¹⁵ Kako bi grad što svečanije proslavio

boravak savezničkih ratnih brodova u luci, gradske vlasti u kazalištu organiziraju koncert,¹⁶ na kojem nastupaju tada najpoznatiji splitski glazbenici, maestro Josip Hatze i zbor *Zvonimir* te solisti C. Cindro, M. Rak, N. Matošić, M. Manola-Valenti i J. Karlovac; prihod s koncerta bio je namijenjen splitskim siromasima. Pred sam Božić u splitsku luku dva puta uplovljava talijanska torpiljarka *Carabinieri*,¹⁷ a kapetan fregate Renard s *La Foudre* svečano u Gradskoj čitaonici otvara sastajalište za savezničke časnike, *Cercle des allies*.¹⁸ U luci se usidrila i francuska torpiljarka *Janissaire*, s admiralom Gaubetom,¹⁹ te talijanski razarač, francuski razarač i dva američka krstaša. Saveznički časnici Novu godinu u Splitu dočekuju u novootvorenom sastajalištu, koje često posjećuju predstavnici gradskih vlasti i institucija.

U splitsku luku početkom siječnja 1919. uplovljavaju engleski krstaš *Lowe-stoft* i razarač *Veronica* te talijanski krstaši *Alessandro Poerio* i *Carlo Mirabello*.²⁰ U gradu se redovito održavaju nogometne utakmice između *Hajduka* i posada engleskih ratnih brodova. *Alessandra Poerija* će 12. siječnja zamijeniti krstaš *Puglia*,²¹ koji će svojim boravkom obilježiti prve poslijeratne godine u Splitu, a ubrzo stiže i američki razarač *Israel*. Zapovjednik *Puglie* Menini, u sklopu ugovora o primirju, gradske vlasti izvještava o čišćenju morskih kanala oko Splita od mina,²² koje se odvijalo dva tjedna i prošlo bez ikakvih incidenata. *Pugliu* u to vrijeme u splitskoj luci u nekoliko navrata posjećuju talijanski hidroplani iz Šibenika, na što gradske vlasti reagiraju kod savezničkih časnika, zahtijevajući da se slijetanja ne ponove.²³ U veljači su se u luci usidrili i engleski ratni brodovi *Cyclamen* i *Forester* te američki razarač *Gregory* pa je Split preplavljen savezničkim mornarima koji svakodnevno obilaze grad i igraju nogometne utakmice.

Kako bi ispitali koliko su utemeljene tužbe o proganjanju talijanske manjine u Splitu koje se dnevno objavljuju u talijanskome tisku, u grad 24. veljače stižu američki admirali Bullard (krstaš *Maurer*) i Niblack (*Olympia*), talijanski admirali Umberto Cagni i Ugo Rombo (na *Nino Bixio*), francuski admiral Ratyè (jahta *Atmah*) te engleski admiral Kiddle (na brodu *Diamond*).²⁴ Općinske vlasti preko dnevnih novina pozivaju na mir, no u gradu ključa ogorčenje na splitske talijanaše, pa dolazi i do incidenta, kad su porazbijani prozori na zgradi talijanskog društva *Gabinetto di lettura*.²⁵ Admirala Niblacka gradske vlasti izvještavaju o 39 uhićenih, o kojima se vodi istraga pred sudom, te o naknadama za štetu. U grad se, kako bi sačuvala red, iskrcajavaju međusaveznič-

ke patrole sastavljene od 12 mornara (po 3 mornara s američkih, engleskih, talijanskih i francuskih brodova); nakon nekoliko dana, međutim, patrole su smanjene na 4 mornara, jer u gradu više nije bilo incidenata. Dapače, nastavljaju se nogometne utakmice između *Hajduka* i posada *Forestera* i *Diamonda*, u gradu nastupa američka vojna glazba, a u kazalištu se održava sokolski ples u čast savezničkih mornarica.

Za boravka admiralskih brodova u luci, u razdoblju od 4. do 8. ožujka 1919., na njima se održavaju admiralske konferencije u kojima sudjeluju i predstavnici gradskih vlasti, a sve kako bi se u gradu stabilizirao promet, poboljšali prehrambeni uvjeti i sl. Na admiralskim se konferencijama raspravljalo i o sigurnosnim uvjetima u gradu. Talijanski admiral Rombo zahtijeva da se zbog nereda s brodova iskrcaju veće talijanske jedinice, no američki admiral Niblack naglašava da je uzrok građanskim nemirima upravo veća prisutnost talijanskih brodova u zoni te stalna talijanska propaganda.²⁶ Grad ponovo potresa incident, ovaj put s talijanskim mornarima koji su 9. ožujka pušteni u velikom broju u grad, gdje stvaraju nered, a na građane na Rivi koji pokazu nezadovoljstvo, nasrću noževima i revolverima. U sukobu je ozlijeđen veći broj Splićana i srpskih vojnika, a velika je šteta nanesena i ugostiteljskim radnjama na Rivi.²⁷ Odmah je osnovana posebna komisija međusavezničkih mornaričkih časnika, koji 18. ožujka donose izvješće²⁸ u kojem se kao izravni uzročnik nemira navodi talijanska mornarica u Splitu, čiji su mornari, ilegalno naoružani, napali goloruki puk, uhićivali nezakonito i bez ikakvih ovlaštenja te prouzročili osobne i materijalne štete.

Stanje se u gradu ubrzo prividno smiruje, i dalje se održavaju nogometne utakmice između *Hajduka* i posade *Diamonda* te posada novopridošlih engleskih brodova, *Glasgowa*, *Ceresa* i *Horneta*. Posade američkih brodova na splitskim igralištima igraju bejzbol. Mornari s talijanskog broda *Nino Bixio* dijele po gradu propagandističke letke,²⁹ zbog čega Pokrajinska vlada u Splitu prosvjeduje kod saveznika. Stiže američki admiral Andrews,³⁰ koji će zamijeniti admirala Niblacka. Odlaze admirali Ratyè, Kiddle, Niblack i talijanski admiral Rombo. Američki časnici otvaraju klub u zgradi Arheološkog muzeja (*Young Men's Christian Club*), gdje borave do srpnja 1919. U tom je razdoblju iz prostorija Muzeja nestalo ukupno 75 različitih predmeta (prstenja s draguljima, novčića iz rimskog doba i drugog),³¹ a zabilježeno je i nekoliko pokušaja krađa u Tusculumu, za što su bili osumnjičeni američki mornari.³² Istodobno,

američki admiral Andrews redovito posjećuje umjetničke izložbe, bolnice i srednje škole u gradu. Iznenadno odlazi francuski brod *La Foudre* ostavljajući u luci samo torpiljarku *Somalie* (zapovjednik Chauvain). Savezničke patrole se ukidaju. Župni ured prima talijanske propagandističke letke od Pokrajinskog suda u Trstu,³³ o čemu izvješćuje gradske vlasti.

Posade američkih brodova aktivno sudjeluju u životu grada. Pred blagdan gradskog patrona sv. Duje američki mornari priređuju zabavu za djecu.³⁴ U prepunom kazalištu na opće oduševljenje sviraju i pjevaju, djeci dijele čokolade. Na poziv Amerikanaca gradski zbor *Guslar* pod vodstvom maestra Josipa Hatzea nastupa na brodovima *Olympia* i *Zriny*.³⁵ U svibnju odlaze engleski brodovi *Ceres* i *Hornet*, a stižu *Steadfast* i *Forch*. Nakratko se vraća francuski *La Foudre*,³⁶ a zapovjednik Renard na svečanom primanju predaje brodsku zastavu predstavnicima Općine kako bi zahvalio Splitu na gostoljubivosti tijekom prethodnog boravka Francuza u luci.

Split svečano slavi američki Dan nezavisnosti 4. srpnja, u luci su okićeni svi brodovi, admiral Andrews prima čestitke na *Olympiji*, na obali i brodovima svira američka glazba, a svi čamci u luci sudjeluju u pomorskom mimohodu praćenom vatrometom. U srpnju u Split uplovljava francuska torpiljarka *Spahi* kako bi zamijenila *Somalie*, odlazi *Nino Bixio*, a cijelo se ljeto u luci izmjenjuju dva velika američka broda, *Olympia* i Pittsburg. Hajduk redovito igra s nogometnim momčadima engleskih brodova *17* i *Martin*, a u jesen posada američkog broda *Ganesee* organizira zabavu u kazalištu. Zabilježena su vjenčanja američkih mornara sa splitskim djevojkama.³⁷ U gradu je s negodovanjem zamijećeno da je talijansku *Pugliu* posjetilo nekoliko poznatih iredentista, među kojima i A. Cippico i A. Dudan.

Zbog talijanskog ultimatumu na pregovorima o istočnoj jadranskoj obali, 27. siječnja 1920. na Narodnom se trgu održavaju demonstracije protiv talijanskih pretenzija na Dalmaciju. Građanstvo prosvjeduje i pred *Pugliom*, a skupina prosvjednika razbija prozore na *Gabinetto di lettura*, *Società Operaia* i *Lega Nazionale*.³⁸ Razbijena su stakla i ogledala te je uništeno nekoliko slika, no nije bilo ozlijeđenih. Gradske se vlasti isti dan na *Pugli* ispričavaju zapovjedniku zbog incidenata, a u luku stiže talijanski razarač *Indomitu*. Zapovjednik *Puglie* svim brodovima s talijanskom zastavom zabranjuje ulazak u splitsku luku do 3. veljače. Nakon informacija o odbijanju talijanskog ultimatumu i potpore američkog predsjednika Wilsona građanstvo 29. siječnja svečano po-

zdravlja sve američke brodove u luci. Istodobno, dotadašnji zapovjednik *Puglie* dužnost prepušta kapetanu korvete Gulliju.³⁹

Proljeće 1920. obilježili su stalni dolasci i odlasci američkog admirala Andrews, brodova *Olympija*⁴⁰ i *Pittsburg*, a u travnju u Split na nekoliko dana dolazi i američki admiral Knapp,⁴¹ koji s Andrewsom obilazi gradske vlasti, posjećuje talijanski brod *Pugliu*, obilazi splitsku okolicu. Admiral Andrews se uključuje u sva važnija gradska događanja, surađuje s gradskim vlastima i institucijama, često daruje splitske siromahe i djecu, a vojna glazba s američkih brodova sudjeluje u svjetovnim i crkvenim praznicima.

U srpnju dolazi do ozbiljnih incidenata s posadama talijanskih brodova. Talijanski se časnici sukobljavaju s građanstvom u kavani *Nani* 3. srpnja,⁴² a na rođendan jugoslavenskog kralja Petra, 11. srpnja, mornari s *Puglie* upadaju u brodogradilište *Ivanko* i trgaju jugoslavensku zastavu, a časnici se na obali rugaju masi koja se okupila kako bi proslavila kraljev rođendan. Gradska policija prekida sukob i prati talijanske časnike do luke, no uz obalu pristaje talijanski brod i ispaljuje nekoliko hitaca u masu: lovac podmornica *MAS* obožan topom i strojnom puškom izbacuje dvije bombe na obalu. Na pucnjavu s *MAS-a* odgovara žandarmerija. *MAS* prekida paljbu i udaljava se prema *Pugli*. U sukobu je poginuo jedan građanin na obali, a veći broj je ranjenih, ponajviše gradskih redara, koji su bili nenaoružani, te splitskih mladića. Od Talijana smrtno je stradao kapetan Gulli i kormilar *MAS-a*, a ranjeno je nekoliko mornara. Sutradan su Talijani zaniijekali da su pucali prema obali, no komisija sastavljena od gradskih vlasti i američkih istražitelja otkriva tragove hitaca i bačenih bombi; utvrđeno je da je prema obali pucano i s *Puglie* te da se streljivom koje je nađeno na obali ne koriste ni jugoslavenska vojska ni redarstvenici.⁴³ U luci se pojavilo pet manjih talijanskih brodova, ali i nekoliko američkih razarača. U gradu se opet pojavljuju talijanski propagandistički leci s *Puglie*,⁴⁴ a nepoznati počinitelji oštećuju prizemlje Hrvatskog doma.⁴⁵ Admiral Andrews surađuje s gradskim vlastima u smirivanju nezadovoljstva među građanstvom; na nekoliko dana uvodi se iznimni redarstveni red i zabranjuju se manifestacije, a grad se ubrzo vraća u svoju kolotečinu. Jesen 1920. u splitskoj luci obilježavaju uplovljavanja američkih razarača *Lang*, *207*, *Southard* i *Brooks* te engleskog razarača *Sidar*.⁴⁶ Nakon potpisivanja Rapalskog ugovora u studenome 1920. između Kraljevine Italije i Kraljevine SHS u gradu dolazi do velikih demonstracija, no nema incidenata.

Godinu 1921. u Splitu obilježava podizanje jugoslavenske zastave na domaćim brodovima,⁴⁷ koji su dotada morali vijoriti talijansku zastavu, a talijanska se izaslanstva s gradskim vlastima dogovaraju o povlačenju. U travnju u luci nakratko borave dvije talijanske torpiljarke, *Agosto Bordi* i *Ardito*.⁴⁸ Dana 26. travnja 1921. Split se svečano opršta od američkog admirala Andrews a i *Olympije*.⁴⁹ Istodobno, u grad stiže talijanski konzul Virgilio Amadori i otvara generalni konzulat, u kojemu se izdaju talijanske putovnice, što se dotada moralo raditi na *Pugli*.⁵⁰ Bez posebnih svečanosti iz splitske luke 25. svibnja odlazi *Puglia*, ostavljajući za sobom ratni brod *Augusto Riboty*. U rujnu su se u luci na nekoliko dana usidrili američka oklopnjača *Saint Louis*, razarač 233 i veliki transporter *Mars*, koji ukrcava sve stvari američkih posada u gradu, kako bi američka mornarica mogla potpuno napustiti našu obalu. Tako je 28. i 29. rujna odlaskom razarača 245 i *Reuben James*⁵¹ zatvorena američka baza u Splitu.

U studenome Split posjećuju četiri jedinice grčke ratne flote koje su bile ostavština Austro-Ugarske. U svečani oproštajni posjet gradu stiže američki admiral Niblack na bojnom brodu *Utah* i u pratnji razarača 237.⁵² Nemir među građanima izazvao je krajem prosinca neočekivani dolazak dva nova talijanska broda, razarača *Carlo Mirabello* i jedne torpiljarke. *Carlo Mirabello* odlazi 5. siječnja 1922., a slijedi i odlazak *Augusta Ribotyja*, kojega zamjenjuje manji razarač *Fratelli Cairoli*. U veljači će ga zamijeniti razarač *Giuseppe Missouri*. Početkom lipnja na nekoliko dana u Split stiže engleska krstarica *Calypso*, pod zapovjedništvom kapetana Buchanana Wollastona te sudjeluje u proslavi vjenčanja jugoslavenskog kralja, zbog kojeg se u splitsku luku vratio *Mirabello*.⁵³ Nakon svečanosti *Carlo Mirabello* i *Giuseppe Missouri* odlaze put Italije, a isplovljava i *Calypso*.

Krajem kolovoza u luci se usidrio engleski admiralski brod *Bryonny*, s admiralom lordom Leejem,⁵⁴ a njegova nogometna i vaterpolska momčad igra utakmice s *Hajdukom* i *Balunima*. Nakon njihova odlaska u splitskoj se luci dulje vrijeme nije usidrio nijedan saveznički brod; u proljeće 1924. u Split nakratko uplovljavaju američki razarači 219 i 220, a potom i 288. Grad se tokom dva mjeseca posebno organizira za svečani doček⁵⁵ velike engleske eskadre sastavljene od četiri velika bojna broda: *Iron Duke* (pod zapovjedništvom admirala Sir Osmonda De Beauvoira Brocka), *Marlborough*, *Benbow* i *Emperor of India*, koji 6. kolovoza 1924. dolaze s razaračem *Montrose* i još osam ratnih

brodova.⁵⁶ Za boravka engleskih brodova u luci održavaju se svečana primanja engleskih časnika, koncerti i priredbe, nogometne i vaterpolske utakmice. Engleski časnici posjećuju gradske muzeje, odlaze na izlete u splitsku okolicu, a njih na brodovima pohode strani konzuli u Splitu i predstavnici gradskih vlasti. Zabilježen je i posjet engleskog admirala Beattyja, koji će još jednom posjetiti Split na jahti *Sheelah*. U Splitu su engleski ratni brodovi ostali do 9. kolovoza.

Na najavljeni posjet američkog admirala Andrews, koji u Split dolazi kako bi se oprostio prije polaska u SAD, splitsko Općinsko vijeće jednoglasno prihvaća prijedlog da se zbog zasluga u poslijeratnim godinama Philip Andrews imenuje počasnim građaninom Splita.⁵⁷ Admiral je u grad stigao 24. listopada 1924. Uslijedili su brojni posjeti gradskih predstavnika i ustanova, svečani koncerti u kazalištu, lovovi na Marjanu za časnike itd. Diploma počasnoga građanina admiralu je svečano predana u Vijećnici Općinskog zastupstva 29. listopada 1924. godine.⁵⁸ Cijeli je grad bio urešen, svirale su američka i jugoslavenska vojna glazba, a Andrews je do Vijećnice prošao kroz špalir američkih mornara s *Pittsburga* i građana. Diplomu mu je u Vijećnici u ime grada uručio dr. Ivo Tartaglia. Sve do odlaska, 1. studenoga, admiral Andrews sudjeluje u gradskim svečanostima priređenima njemu u čast, a novčanim sredstvima pomaže rad splitskih sirotišta. Svečanim oprostajem od američkog admirala Split se na neki način oprostio i od prvih teških poslijeratnih godina.

U razdoblju od 1918. do 1924. Split su često posjećivali, pa i u njegovim lukama duže boravili brojni saveznički brodovi. No, splitski su se građani različito odnosili prema savezničkim posadama. Posade američkih brodova pokazale su se najkooperativnijima i najbolje su primljene u gradu; sudjelovale su u rješavanju svih gradskih problema, ali i u životu grada, u njegovim svečanostima i priredbama. Slijede Francuzi, čiji brodovi u manjem broju posjećuju splitsku luku, no uvijek bivaju primljeni s toplom dobrodošlicom, kao i Englezi, koji su zapamćeni po kvalitetnim nogometnim utakmicama brodskih posada s *Hajdukom*. Premda je talijanska manjina u gradu samo donekle surađivala s talijanskim ratnim brodovima u luci, talijansku su mornaricu Spliciđani najlošije primili. Naime, njezina je prisutnost u luci uvijek izazivala strah od talijanske okupacije i talijanskih pretenzija, pa su Spliciđani često bili ogorčeni ponašanjem talijanskih posada u gradu. S druge strane, talijanski su mornari najčešće izazivali incidente, pa je donekle i razumljivo što nikad nisu bili

dobro prihvaćeni od većine građanstva. Upravo je zato američka prisutnost na splitskom području imala dvostruki karakter: premda su djelovali na međusavezničkom planu, Amerikanci su nastojali ograničiti talijanske aspiracije na splitsku zonu. Izrazitu su ulogu pritom odigrali američki admirali Niblack i Andrews; ovaj potonji nastojao je popraviti ekonomsku situaciju u zoni. Premda su mornarički časnici prema savezničkom dogovoru smjeli sudjelovati u održavanju reda u gradu, Andrews je policijsku vlast na kopnu prepustio lokalnim organima, te je tako zadobio još veću naklonost. Talijanski su ratni brodovi napustili Split već 1922., no godinom odlaska savezničkih mornarica iz splitskih luka može se smatrati godina 1924., jer su u oproštajne posjete došli predstavnici engleske i američke mornarice, koje su uz talijansku bile najprisutnije u Splitu u cijelom poslijeratnom razdoblju.

BILJEŠKE

- ¹ Dragoljub Živojinović: *Amerikanci na Jadranu 1918 – 1919. godine*. Vojnoistorijski glasnik, Beograd, 1970., br. 1, 105-160.
- ² Pod zapovjedništvom kapetana fregate Duranda Viela. *Dolazak francuskih ratnih ladja*. Novo doba, Split, 10. 11. 1918., 3.
- ³ Na admiralskom je sastanku u Puli 13. studenog 1918. (predsjedavatelj talijanski admiral Cagni) odlučeno da će posade bivših austro-ugarskih brodova *Radetzky* i *Zriny* te još nekoliko manjih biti otpuštene te da će zapovjedništvo nad njima preuzeti američka ratna mornarica. *Dolazak jugoslavenskog krstaša*. Novo doba, Split, 13. 11. 1918., 3; Zvonimir Freivogel: *Austrougarski bojni brodovi 1. svjetskog rata*. Rijeka, 2003.
- ⁴ Admiral Bullard je nakratko došao iz Šibenika u Split 14. studenog 1918. i odmah produžio u Pulu. Grga Novak: *Poslednje borbe za Jadran*, Jadranska straža, Split, 1927., br. 8, 226-230.
- ⁵ *Opomena mladosti!*. Novo doba, Split, 16. 11. 1918., 5.
- ⁶ *Francusko-jugoslavensko pobratimstvo u Splitu*. Novo doba, Split, 17. 11. 1918., 3; *Pozdrav francuskog zapovjednika*. Novo doba, Split, 18. 11. 1918., 2.
- ⁷ Na čelu s poručnikom Charlesom Spafordom. Dragoljub R. Živojinović: *Amerika, Italija i postanak Jugoslavije 1917 – 1919*. Beograd, 1970., 221; *Američka flota u Splitu*. Novo doba, Split, 18. 11. 1918., 2; *Amerikanska flota*. Novo doba, Split, 19. 11. 1918., 3; *Posjet američkog zapovjednika*. Novo doba, Split, 20. 11. 1918., 3.
- ⁸ *Teška nesreća na moru*. Novo doba, Split, 23. 11. 1918., 3. Za pomoć u gašenju požara na brodu i spašavanju Splitu zahvaljuje kapetan korvete Pervinquier, adutant divizije. *Zahvala Francuza*. Novo doba, Split, 25. 11. 1918., 2.

- ⁹ *Francuski brodovi u luci*. Novo doba, Split, 27. 11. 1918., 3; *Francuski brodovi u luci*. Novo doba, Split, 28. 11. 1918., 3; *Francuski brodovi u luci*. Novo doba, Split, 1. 12. 1918., 3; *Francuska torpiljarka u luci*. Novo doba, Split, 2. 12. 1918., 2.
- ¹⁰ *Aux marins français*. Novo doba, Split, 1. 12. 1918., 1.
- ¹¹ *Američki brodovi u luci*. Novo doba, Split, 4. 12. 1918., 4.
- ¹² *To the United States Navy*. Novo doba, Split, 12. 12. 1918., 1.
- ¹³ *Športske igre ententinih mornara*. Novo doba, Split, 10. 12. 1918., 4; *Posjet američkih časnika našim muzejima*. Novo doba, Split, 13. 12. 1918., 3.
- ¹⁴ *Ententino brodovlje u Splitu*. Novo doba, Split, 12. 12. 1918., 1.
- ¹⁵ *Prvi engleski brod u luci*. Novo doba, Split, 16. 12. 1918., 3; *Nogometna utakmica*. Novo doba, Split, 16. 12. 1918., 3.
- ¹⁶ *Koncert*. Novo doba, Split, 19.12.1918., 3.
- ¹⁷ *Talijanska torpiljarka*. Novo doba, Split, 20. 12. 1918., 3; *Talijanske torpiljarke*. Novo doba, Split, 27. 12. 1918., 3.
- ¹⁸ *Zabava u "Cercle des allies"*. Novo doba, Split, 27. 12. 1918., 3.
- ¹⁹ *Dolazak francuskog admirala*. Novo doba, Split, 30. 12. 1918., 3; *Kod admirala*. Novo doba, Split, 31. 12. 1918., 3.
- ²⁰ *Ententino brodovlje u luci*. Novo doba, Split, 4. 1. 1919., 3.
- ²¹ *Talijanski krstaš u luci*. Novo doba, Split, 13. 1. 1919., 4; *Savezničko brodovlje u luci*. Novo doba, Split, 30. 1. 1919., 3; B. Weyer: *Taschenbuch der Kriegsfloten XXIV. Jahrgang 1928*, München, 1928., 74-87.
- ²² *Radi dizanja mina*. Novo doba, Split, 4. 2. 1919., 3; *Dizanje mina*. Novo doba, Split, 15. 2. 1919., 4.
- ²³ *Talijanski zrakoplovi nad Splitom*. Novo doba, Split, 12. 2. 1919., 3; *Talijanski aeroplani u Splitu*. Novo doba, Split, 13. 2. 1919., 3.
- ²⁴ *Dolazak američkog admirala*. Novo doba, Split, 24. 2. 1919., 3; *Dolazak talijanskog admirala*. Novo doba, Split, 24. 2. 1919., 3.
- ²⁵ *Iskazi u Splitu*. Novo doba, Split, 25. 2. 1919., 3.
- ²⁶ Vidi bilješku br. 1.
- ²⁷ *Krvavi napadaj talijanskih vojnika na građanstvo*. Novo doba, Split, 10. 3. 1919., 2.
- ²⁸ *Tko je krivac splitskim izgredima? Izvješće međunarodne komisije*. Novo doba, Split, 18. 3. 1919., 3.
- ²⁹ *Talijanski letci*. Novo doba, Split, 24. 3. 1919., 3.
- ³⁰ Američki admiral Philip Andrews je 26. ožujka 1919. preuzeo dužnost zapovjednika u zoni, a od samog je dolaska pridobio simpatije građanstva.
- ³¹ Neda Anzulović: *Amerikanci u Arheološkom muzeju u Splitu*. Kulturna baština, Split, 1982., sv. 13, 112-114.
- ³² O incidentima, pijančevanju, krađama i sl. u američkom klubu pisao je don Frane Bulić, koji je po odlasku Amerikanaca iz Muzeja utvrdio stvarnu štetu te nestanak muzejskih artefakata.
- ³³ *Talijanska propaganda*. Novo doba, Split, 30. 4. 1919., 2; Dragoljub Živojinović: *Splitski biskup dr Juraj Carić i borba protiv italijanskih pretenzija u Dalmaciji 1918 – 1919*. Isto-rijski glasnik, 2-3, 1966., 145-168.

- ³⁴ *Amerikanska zabava za djecu*. Novo doba, Split, 6. 5. 1919., 3.
- ³⁵ *Koncertat "Guslara" na "Olympiji"*. Novo doba, Split, 12. 5. 1919., 3; *Koncertat "Guslara" na Zrinyu*. Novo doba, Split, 14. 5. 1919., 3.
- ³⁶ *Predaja zastave krstaša "Foudre" gradu Splitu*. Novo doba, Split, 24. 6. 1919., 3.
- ³⁷ *Ženitba američkog mornara*. Novo doba, Split, 4. 7. 1919., 3; *Ženitba američkih mornara s našim djevojkama*. Novo doba, Split, 21. 7. 1919., 3.
- ³⁸ *Manifestacija protiv nasilja*. Novo doba, Split, 27. 1. 1920., 3; *Jučerašnji incidenti u Splitu*. Novo doba, Split, 28. 1. 1920., 3.
- ³⁹ *Novi komandant "Puglie"*. Novo doba, Split, 3. 2. 1920., 3.
- ⁴⁰ *Olympia*, porinuta 1892. u San Franciscu, je od godine 1996. usidrena uz Independence Seaport Museum u Penn's Landingu u Philadelphiji, kao dio zbirke povijesnih brodova: www.phillyseaport.org/ships_olympia.shtml
- ⁴¹ *Američki admiral*. 15. 4. 1920., 3; *Američki admirali*. Novo doba, Split, 17. 4. 1920., 3.
- ⁴² *Sinoćnje manifestacije*. Novo doba, Split, 3. 7. 1920., 3.
- ⁴³ *Krvoproliće u Splitu*. Novo doba, 12. 7. 1920., 1; *Poslije krvoprolića*. Novo doba, 14. 7. 1920, 3.
- ⁴⁴ *D'Annunzijevi letci*. Novo doba, Split, 23. 7. 1920., 3.
- ⁴⁵ *Vandalski čin*. Novo doba, 22. 7. 1920., 3.
- ⁴⁶ *Lična vijest*. Novo doba, Split, 24. 9. 1920., 3; *Američke ladje*. Novo doba, Split, 25. 9. 1920., 3; *Engleski destroyer*. Novo doba, Split, 17. 10. 1920., 3; *Američki ratni destroyer*. Novo doba, Split, 4. 11. 1920., 3.
- ⁴⁷ *Naša trobojnica na ratnim ladjama*. Novo doba, Split, 5. 3. 1921., 1.
- ⁴⁸ *Dvije talij. Torpiljarke*. Novo doba, Split, 23. 4. 1921., 3.
- ⁴⁹ *Odlazak američkog admirala M. Andrewsa*. Novo doba, Split, 26. 4. 1921., 3.
- ⁵⁰ *Otvor talijanskog konzulata*. Novo doba, Split, 17. 5. 1921., 2; Branislav Radica: *Novi Split – monografija grada Splita od 1918 – 1930 godine*, Split, 1931., 23-40.
- ⁵¹ Vidi br. 1.
- ⁵² *Dolazak američkog admirala*. Novo doba, Split, 15. 12. 1921., 1. Nakon Splita admiral Niblack posjećuje Boku kotorsku, gdje za svoje zasluge na Jadranu prima jugoslavenski Orden Bijelog orla 1. stupnja s mačevima i lentom. *Nieblackov govor*. Novo doba, Split, 19. 12. 1921., 1.
- ⁵³ *Proslava kraljeve svadbe u Splitu*. Novo doba, 8. 6. 1922., 3; *Odlazak talijanskih ratnih ladja*. Novo doba, 8. 6. 1922., 3.
- ⁵⁴ *Dolazak engleskog ministra vojnog lorda Lee*. Novo doba, Split, 23. 8. 1922., 3.
- ⁵⁵ *Pripreme za doček engleske flote*. Novo doba, 26. 7. 1922., 4; *Mornarička svečanost prilikom dolaska engleske flote*. Novo doba, Split, 29. 7. 1924., 4; *Program dolaska i boravka engleske eskadre u našoj luci*. Novo doba, Split, 5. 8. 1924., 4.
- ⁵⁶ *Iron Duke*, pod admiralskim zapovjedništvom i kapetanom B. E. Donwillom, *Benbow*, pod zapovjedništvom H. D. R. Watsona, *Marlborough*, pod zapovjedništvom W. D. Patona, *Emperor of India* pod zapovjedništvom A. K. Macrorieja. Uz razarač *Montrose* (kapetan T. Hon) u Split su stigli i *Vaussittart* (zapovjednik E. F. Fitzgerald), *Venomous* (D. S.

McGrath), *Volunteer* (E. S. F. Fegen), *Whitsched* (E. P. W. Church), *Wolsey* (Y. E. Phayre), *Worchester* (A. T. N. Abbay), *Wren* (T. C. C. Bolster), *Witch*, a poslije i *Stuart*.

⁵⁷ *Sjednica Općinskog vijeća*. Novo doba, Split, 27. 9. 1924., 4.

⁵⁸ *Počast admiralu Andrews*. Novo doba, Split, 29. 10. 1924., 4.

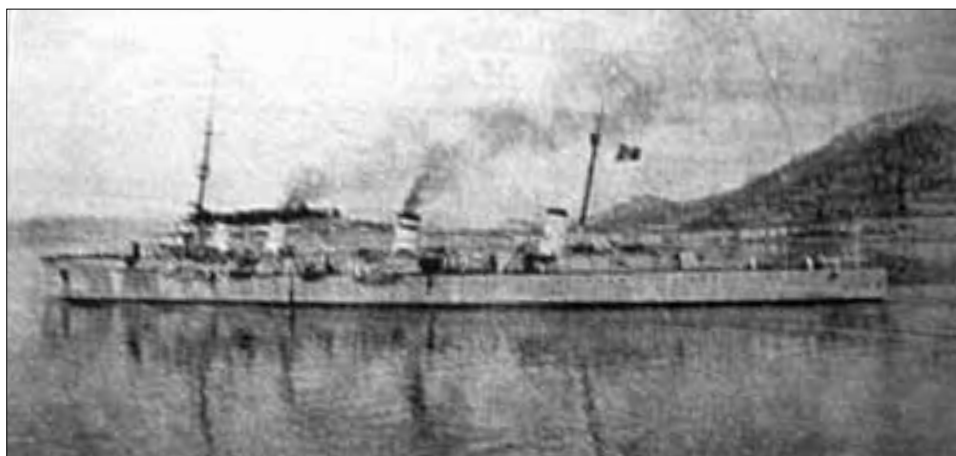
MILITARY SHIPS IN THE SPLIT HARBOR FROM 1918 TO 1924

Summary

From 1918 until 1924 many allied ships arrived to Split even for longer periods. However, the citizens had a different attitude towards certain allied crews. American ship crews distinguished themselves as the most cooperative ones and were the most favorably received in town. They took part in all municipal issues and celebrations alike. Next were the French whose ships arrived to Split harbor in a somewhat lesser number, but were however always warmly received. The English were noted for their quality football matches between their crews and "Hajduk". Although the Italian minority in town only partly cooperated with Italian military ships in the harbor, they were coldly received by the citizens of Split. In other words, their presence always caused fear of Italian occupation and their claims against the city which is why the citizens of Split often resented the behavior of Italian crews in town. On the other hand, Italian seamen were very often involved in incidents in town, hence the cold reception of the majority of citizens. For this very reason, the American presence in the area of Split had a double character; although they acted within the interallied plan, they tried to restrict Italian ambitions in the Split zone. A prominent role in this was played by American admirals Niblack and Andrews who tried to improve the economic situation in the zone. Navy officers helped to keep order in town but Andrews assigned the police authority ashore to the local bodies, gaining thus their even greater preference. Although Italian military ships left Split in 1922, the year of 1924 is referred to as the year when the allied navies left Split harbor because representatives of the English and American navies, that along with the Italian, were the most widely present in the entire postwar period, also came for a farewell visit.

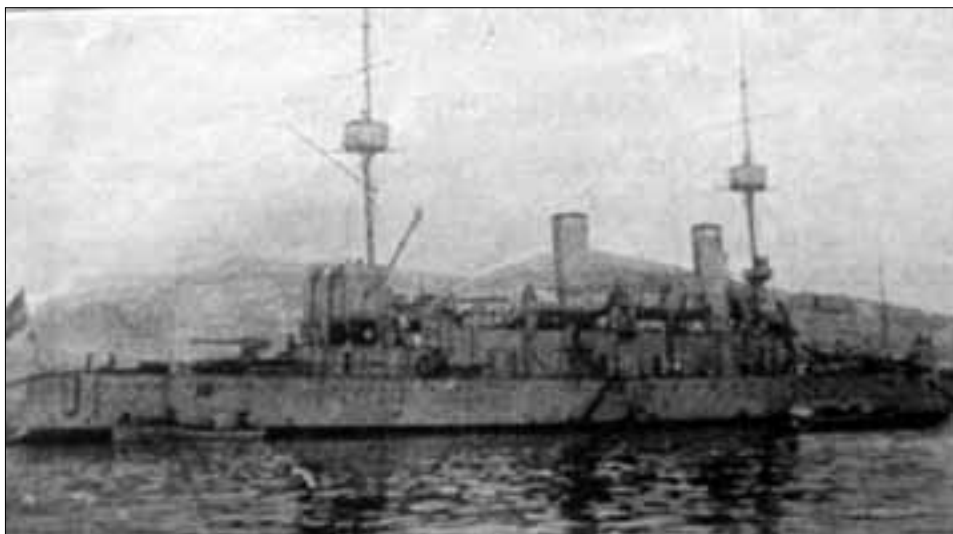
Viceadmiral Philip Andrews, počasni građanin Splita od 1924.g.

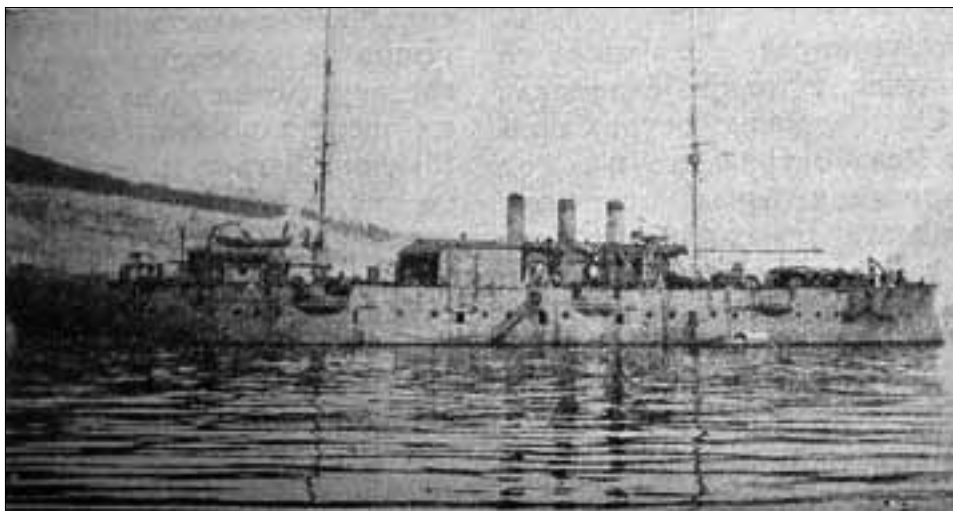
Talijanski ratni brod "Nino Bixio" u splitskoj luci

Talijanski lovac podmornica "MAS"

Američka "Olympia" u Splitu 1919.g.

Francuski "La Foudre" tijekom plovidbe u dalmatinskim vodama 1918.g.

Savezničke dnevne patrole 1919.g. (Grga Novak: Poslednje borbe za Jadran, Jadranska straža, Split, 1927.)

Razglednica iz 1919.g. (detalj) – "Radetzky" u sjevernoj luci

Američki "Israel" u Splitu 1919.g. (razglednica - detalj)

Američki razarač "Gregory" u Splitu 1919.g. (razglednica - detalj)